

W. J. van Asselt, *Johannes Coccejus. Portret van een zeventiende-eeuws theoloog op oude en nieuwe wegen* (Kerkhistorische monografieën VI; Heerenveen: J. J. Groen en zoon, 1997, vi + 300 blz., f42,50, ISBN 90 5030 546 6).

Johannes Coccejus (1603-1669), hoogleraar oosterse talen en theologie in Bremen, Franeker en Leiden, was een veelzijdig geleerde. Omdat hij in zijn theologiebeoefening geleidelijk andere accenten ging leggen dan veel van zijn collegae, kwam hij in aanvaring met conservatieve theologen als de Utrechtse hoogleraar Gisbertus Voetius en diens Groningse evenknie Samuel Maresius. Zijn nieuwe ideeën werden de inzet van een felle theologenoorlog tussen Coccejanen en Voetianen. Net als in de bewogen periode 1609-1621 raakte ook nu de godgeleerde polemiek verward met politieke en andere tegenstellingen in den lande. Dit keer liep dat net niet uit op excommunicatie van de aanhangers van Coccejus' moderne opvattingen, maar nog heel lang bleven de tegenstellingen bespeurbaar in protestants Nederland, en daarbuiten.

Veel is er geschreven over de theologie van Coccejus en zijn volgelingen, weinig over de man zelf en de context waarbinnen diens ideeën rijpten en vorm kregen. Van Asselts proefschrift van 1988 over de structuur van Coccejus' theologie heeft hij nu uitgewerkt en aangevuld met een biografische schets, voor een belangrijk gedeelte gebaseerd op de bewaard gebleven correspondentie van Coccejus. In de uitgebreide bespreking van de theologie komen vervolgens aan de orde: Coccejus' voorlopers, zijn theologische publicaties, de verhouding theologie-wijsbegeerte bij deze theoloog, de belangrijkste grondbegrippen uit zijn theologie, en de doorwerking daarvan tot in onze dagen. Voor wie nader kennis wil maken met Coccejus en zijn spraakmakende theologische ideeën zal dit boek voorlopig onmisbaar zijn.

Net als zijn tegenstanders bepleitte Coccejus het primaat van het Woord Gods, de Schrift, maar hij wilde die bron van openbaring wel steeds zien in het licht van traditie en geschiedenis. Door de accenten die hij legde wordt zijn theologie vaak kort omschreven als verbondstheologie. Daarmee stond hij in een oude traditie, die bij hem echter wel een nieuwe inhoud kreeg, en 'foederaaltheologie' wordt genoemd. Coccejus onderscheidde in Gods handelen met de mensen drie belangrijke momenten: Gods plan inzake het heilsaanbod, het 'werkverbond' dat God vóór de zondeval sloot met de eerste mensen, en Gods 'genadeverbond' met de mensen na de zondeval. Binnen die structuur bouwde Coccejus zijn theologie op, en in dat kader bespreekt Van Asselt dan ook de belangrijkste thema's van diens dogmatiek als de betekenis van de Heilige Schrift, de relatie tussen werkverbond en genadeverbond, de heilsgeschiedenis, uitverkiezing en verbond, Gods rijk en de kerk, en de vriendschap die God de mensen aanbiedt.

Een belangrijke publicatie, maar, afgezien van het biografische gedeelte, geen gemakkelijk boek. Wie de schrijver in zijn betoog wil volgen, komt echter verrassende dingen tegen. Een belangrijke conclusie van het boek is wel, dat het historisch onverantwoord is om, zoals vaak wordt gedaan, de tegenstelling Voetianen-Coccejanen te omschrijven met de begrippen scholastiek-dogmatisch versus bijbels-historisch: ook Coccejus gebruikte voor zijn theologie het aristotelisch-neoscholastieke wijsgerige begrippenapparaat, maar hij verwierp het zuiver speculatieve denken vanuit enkele grondbeginselen, dat zo vaak leidde tot zinloze haarkloverijen. Ook een ander hardnekkig misverstand wordt door Van Asselt rechtgezet: niet Coccejus, maar wel veel volgelingen waren aanhangers van de nieuwe wijsbegeerte van Descartes. Op een boeiende manier laat de auteur verder zien hoezeer de theologie van Coccejus tot in onze dagen invloed heeft gehad, en zeer verschillend is besproken en gewaardeerd door latere theologen, onder wie grote denkers als Karl Barth.

De taal die Van Asselt gebruikt is niet altijd even gemakkelijk. Zeker, Latijnse teksten en uitdrukkingen worden consequent in het Nederlands weergegeven. Op veel plaatsen echter wordt zonder nadere uitleg gebruikgemaakt van theologische vaktermen die niet elke lezer

vlot zal kunnen thuisbrengen. Desondanks is het betoog doorgaans toch wel te volgen. Daar staat dan wel weer tegenover, dat de schrijver af en toe wat snel heen en weer springt van het ene naar het andere onderwerp. Ook de structuur en inhoud van de meestal korte paragrafen is niet altijd even logisch. Sommige passages wekken bovendien de indruk, dat de auteur niet steeds voldoende greep had op de volgorde van de gegevens in het boek. Zo worden hier en daar personen als bekend opgevoerd, die pas verderop in het boek aan de lezer worden voorgesteld. Jammer is dat veel interessant materiaal, opgeslagen in de voetnoten, niet is terug te vinden in het register.

Er zijn nog wel meer kritische kanttekeningen te plaatsen, maar het zijn slechts marginalia. Voor onze nog vaak lacuneuze kennis van de geschiedenis van de theologiebeoefening in ons land is dit boek een waardevolle aanvulling. Leven en werk van een belangrijke en zeer invloedrijke theoloog zijn nu goed beschreven. Op het einde van het boek zegt de auteur over de held van zijn verhaal: 'Sneller dan gedacht wordt al lezend vriendschap met hem gesloten'. Dat zal een lezer van dit boek misschien niet zo gauw gebeuren, maar wel mag worden gezegd dat na lezing Coccejus voor haar of hem niet meer de grote onbekende is.

C. S. M. Rademaker ss. cc.

F. F. Blok, *Isaac Vossius en zijn kring. Zijn leven tot zijn afscheid van koningin Christina van Zweden 1618-1655* (Groningen: Egbert Forsten, 1999, 534 blz., f140,-, ISBN 90 6980 117 5).

In 1949 promoveerde de auteur van dit boek op een belangrijk proefschrift: *Nicolaas Heinsius in dienst van Christina van Zweden*. In dat boek werd in ruime mate gebruikgemaakt van de correspondenties van Heinsius, zijn vriend Isaac Vossius en anderen. Sindsdien heeft Blok verschillende studies gepubliceerd over deze geleerdenkring uit het midden van onze Gouden Eeuw. Daarbij gaf hij er steeds blijk van als geen ander vertrouwd te zijn met de rijkdom aan bewaarde brieven waarmee in dat netwerk van wetenschappers, de Republiek der Letteren, de contacten werden onderhouden. Deze reeks is nu op waardige wijze afgerond met de hier te bespreken studie over die andere 'moderne humanist', Isaac Vossius (1618-1689), de zoon van de bekende hoogleraar Gerardus Joannes Vossius.

Het boek bestaat uit vier delen. Het eerste beschrijft de jeugd en studiejaren van Vossius in Leiden en Amsterdam. Dat geeft veel nieuwe informatie over het leven in huize Vossius, Isaacs eerste publicaties en zijn vrienden. Tussen april 1641 en oktober 1644 maakte Isaac een studiereis door Engeland, Frankrijk en Italië, die we bijna van dag tot dag kunnen volgen door de brieven die hij onderweg aan zijn vader en aan anderen schreef. Over die reis handelt het tweede deel. Het volgende beschrijft Isaacs verblijf in Amsterdam in de jaren 1644-1648. Hij was toen geschiedschrijver van Holland en Zeeland, verzamelde veel materiaal voor verdere studie en publiceerde enkele tekstuitgaven van betekenis. Het vierde en laatste deel, meer dan de helft van de tekst, gaat over Isaacs dienstbetrekking als hofgeleerde en bibliothecaris van de Zweedse koningin Christina. Een boeiend verhaal over boeken, handschriften, vriendschappen en vooral veel geleerdeninrigues.

Net als zijn vader was ook Isaac Vossius een centrale figuur in de geleerdenwereld van die dagen. Met name door zijn functie aan het Zweedse hof stond hij in contact met veel collega's in heel Europa. Heel dat netwerk komt in Bloks studie prachtig tot leven. Het boek bevat veel nieuwe en interessante gegevens over Vossius' familieleden, vrienden en vijanden: het gezin waarin hij opgroeide en gevormd werd; de geleerde broer van zijn moeder Franciscus Junius met wie hij vele jaren samenwoonde en samenwerkte; de vrienden Joannes Fredericus Gronovius